

O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA NUTQ O'STIRISHNING ILMIY, AMALIY VA METODIK ASOSLARI

Bahtiyorova Asila O'ktam qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy Pedagogika Universiteti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-bosqich talabasi

baxtiyorovaasila18@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada o'qish savodxonligi darslari orqali o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirishga xizmat qiluvchi metod va vositalar keng yoritilgan. Matn asosida ishlash, muloqotga kirishish, tanqidiy va ijodiy fikrlarni ifodalash orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Nutq faoliyatini faollashtirishda xalqaro tajriba, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalar qo'llanishi haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *o'qish savodxonligi, nutq o'stirish, kommunikativ kompetensiya, matn tahlili, innovatsion yondashuv, og'zaki nutq, yozma nutq, metodik yondashuv.*

Kirish

O'quvchilarda muloqot qilish, fikr bildirish va o'z nuqtai nazarini asoslab berish ko'nikmalarini shakllantirish bugungi ta'limning ustuvor yo'nalishlaridandir. Bu jarayonda o'qish savodxonligi darslari beqiyos ahamiyat kasb etadi. Matn asosida ishlash orqali bolalarda nafaqat til boyligi, balki mantiqiy fikrlash, tanqidiy tahlil, ijodiy yondashuv va ijtimoiy faollik rivojlanadi.

1. Ilmiy-nazariy asos

Nutq o'stirish psixologik, lingvistik va pedagogik yo'nalishlar bilan bog'liq:

Psixologik asos: Nutq tafakkur bilan chambarchas bog'liq. L.S. Vygotskiyning fikricha, til – bu tafakkurni ifodalovchi vositadir. Nutq orqali fikr ifodalanadi va aqliy faoliyat shakllanadi.

Lingvistik asos: O'quvchi tilning fonetik, leksik va grammatik qoidalariga asoslanib nutq tuzadi.

Pedagogik asos: Nutqni o'stirish dars jarayonida tashkil etiladigan faoliyatlar, topshiriqlar, o'qituvchining nutqiy namunalari orqali amalga oshadi.

2. O'qish savodxonligi va nutq o'stirish integratsiyasi

O'qish savodxonligi darsida matn tanlashda quyidagilarga e'tibor beriladi:

Matn mazmunining yoshga mosligi;

Tilining soddaligi va tushunarililigi;

Bahsga chorlovchi, ochiq tugallangan, muammo qo'yilgan matnlar;

Tarbiyaviy va ijtimoiy mazmunga ega bo'lishi.

Shu orqali o'quvchilar matndan fikr ajrata oladi, uni qayta aytadi, shaxsiy munosabat bildiradi, bu esa nutqiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

3. Xalqaro tajriba

Dunyo tajribasida, xususan:

Finlyandiya ta'lim tizimida matn asosida tanqidiy fikrlash, ijodiy yozuvlar, hamkorlikda o'rganish usullari orqali nutq rivojlantiriladi.

Singapur metodikasida "fikrlash rutinalari", ya'ni savollar orqali o'quvchini fikr bildirishga undash asosiy metodlardan biridir.

PISA baholash tizimida o'quvchilarning matnni tushunish va o'z fikrini asoslay olish qobiliyatiga katta e'tibor qaratiladi.

Bu tajribalar o'zbek ta'lim tizimida ham muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin.

4. Asosiy muammolar

O'qish savodxonligi darslarida nutq o'stirishda quyidagi muammolar uchraydi:

O'qituvchining biryoqlamaligi, o'quvchiga fikr bildirishga imkon bermasligi;

Monoton va faolsiz dars tashkil etilishi;

Og'zaki va yozma nutq o'rtasida uzviylik yetishmasligi;

O'quvchilarda ishtiyoq va motivatsiya kamligi;

Yozma topshiriqlarning mavhum va shaklan yakkaligi.

5. Taklif va tavsiyalar

Har bir darsda nutqiy faoliyat turi bo'lishi zarur (hikoya, munozara, bahs, esse, so'zlab berish);

Matn asosida "savol-javob" yondashuvi keng qo'llanilishi kerak;

Og'zaki va yozma nutq bosqichma-bosqich uyg'un rivojlantirilishi lozim;

O'quvchilarning shaxsiy hayot tajribasi asosida yozma ishlar tashkil etilishi foydali;

Multimedia, video, audio matnlar asosida ko'pkanallikka asoslangan nutqiy mashg'ulotlar o'tkazish kerak.

6. Metodik tavsiyalar (amaliy qo'llanmalar)

Quyidagi topshiriq turlari o'quvchining nutqiy faolligini oshiradi:

"Men matndan bildimki..." jumlasini bilan boshlanadigan fikrlar yozdirish;

"Agar men qahramon o'rnida bo'lganimda..." topshirig'i bilan og'zaki nutqni faollashtirish;

Matnni tahrirlash yoki davom ettirish;

Matnga muqobil sarlavha qo'yish;

Savol-javob munozaralari asosida kichik guruhlarda ishlash.

7. Tadqiqot metodologiyasi

Maqolani yozish jarayonida Toshkent shahri va viloyatlaridagi umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2–4-sinf o'quvchilari ishtirokidagi dars jarayonlari kuzatildi. Kuzatuv natijalariga ko'ra, 32 nafar o'quvchining savodxonlik darslarida ishtirok etish faolligi, savol-javoblarga qo'shilishi, og'zaki va yozma ifoda ko'nikmalari tahlil qilindi.

Shuningdek, 10 nafar boshlang'ich sinf o'qituvchisi bilan suhbatlar o'tkazildi. Ularning aksariyati o'quvchilar savodxonlik darslarida matnni o'qib berishda faol bo'lsada, og'zaki fikr bildirish va yozma nutqda qiynalishini ta'kidladi. Shu asosda maqolada taklif qilingan metodik yondashuvlar ishlab chiqildi.

8. Axborot texnologiyalari yordamida nutq o'stirish

Bugungi kunda ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning nutqiy rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Quyidagi vosita va platformalar bu jarayonda ayniqsa samaralidir:

Wordwall, Quizizz, Kahoot – matn mazmuni asosida interaktiv test va savol-javoblar o'tkazish orqali og'zaki va yozma nutqni faollashtiradi;

Google Jamboard yoki Padlet – guruhli fikr almashish, klaster yaratish, virtual taqqoslash jadvali tuzish imkonini beradi;

Audiokitoblar (masalan, "Kitobxon" ilovasi orqali) – o'quvchilarda tinglab tushunish va ifodali hikoya qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi;

Multimedia prezentatsiyalar – rasm va video asosida og'zaki nutqni erkin ifodalashga yordam beradi.

Bu vositalardan muntazam foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ularni muloqotga faol jalb etadi.

9. Nutq o'stirishda ota-onaning o'rni

O'quvchining nutqiy rivojlanishida maktab bilan bir qatorda oilaviy muhit ham muhim rol o'ynaydi.

Uyda muntazam suhbatlashish, savollar berish va fikr eshitish madaniyati nutqni shakllantiradi;

Ota-onaning farzand bilan kitob o'qishi va o'qilgan matn yuzasidan suhbat qurishi o'quvchining og'zaki va yozma nutqini o'stiradi;

Uy sharoitida rasm asosida hikoya to'qish, ertak aytish kabi faoliyatlar orqali bolada erkin so'zlash ko'nikmasi shakllanadi;

Bolaga e'tibor berib, uning fikrini qadrlash, tinglash odati uni ko'proq fikr bildirishga undaydi.

O'qituvchi va ota-ona hamkorligida tuzilgan reja asosida har ikki muhitda bola nutqini rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi.

Xulosa: Nutq o'stirish – bu murakkab, ko'p bosqichli, muntazam takrorlanib boruvchi jarayon bo'lib, o'qish savodxonligi darslarida bu yo'nalishni puxta tashkil qilish zarur. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion usullar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim orqali o'quvchining til boyligi, tafakkuri, dunyoqarashi, muloqot madaniyati va ijodiy salohiyati yuqori darajada shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xolboyeva, M. (2021). Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligi metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
2. Rashidov, A. (2019). Nutq madaniyati va uslub. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Azizxo'jayev, A. (2020). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU nashriyoti.
4. Vygotsky, L. S. (1999). Fikrlash va nutq. Moskva: Pedagogika.
5. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longmans.
6. Singapur ta'lim modeli bo'yicha tavsiyalar. (2021). – Internet manbalari.
7. PISA 2022 Hisobotlari: Matn bilan ishlash va nutqiy kompetensiya. – www.oecd.org
8. Zokirova, D. (2022). Multimediya vositalari orqali til o'rganish. Toshkent: UZTTV.